

Samettin BAŞOL

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat-TÜRKİYE
Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Science and Arts Department of History, Tokat-TURKEY
ORCID: 0000-0002-2938-324x
samettin.basol@gop.edu.tr

Vildan ŞAHİN

Doktora Öğrencisi | PhD. Student
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tokat-TÜRKİYE
Tokat Gaziosmanpaşa University, Graduate Education Institute, Tokat-TURKEY
ORCID: 0000-0002-4134-5406
sahinnvildan19@gmail.com

Siyaset ve Ticaretin Gölgesinde Osmanlı Devleti'nde Silah İthalatı Örneği: Alman Mavzer Fabrikasından Osmanlı Merkez Silahhanesine Gönderilen Silah ve Mühimmatlar (1888-1904)¹

Öz

Altı yüz yıldan fazla geniş coğrafyalarda hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti her dönemde askerî teşkilatlanmasına önem vermiştir. Üst üste yenilgilerle neticelenen savaşlar Osmanlı Devleti'ni 18. yüzyıldan itibaren Avrupa askerî teşkilatındaki gelişmeleri yakından takip etmeye sevk etti. Bu amaçla Osmanlı ülkesine evvela İngiltere ve Fransa'dan askerî uzmanlar davet edildi. Lakin 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Berlin Antlaşması'nda İngiltere ve Fransa'nın tutumundan hoşlanmayan II. Abdülhamit, yönünü Almanya'ya çevirdi. Sultanın amacı Almanya'dan gelecek askerî uzmanların bilgi ve deneyimleri sayesinde Osmanlı ordusunu ve silah teknolojisini ıslah etmektir. Osmanlı Devleti'ne gelen Alman subay ve askerî-teknik uzmanların amacı ise daha çok kendi ülkelerinden silah siparişine alt yapı hazırlayarak Alman ekonomisine hizmet etmek oldu. II. Abdülhamit, Osmanlı ülkesinin Alman silahları için pazar hâline getirildiğinin farkında olmasına rağmen Almanya ile münasebetlerini devam ettirdi. Buna göre iki devletin çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın son çeyreğinde Almanya'dan, özelde Alman Mavzer fabrikasından sık sık askerî silah ve mühimmat sipariş etti. Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki diplomatik ilişkilerde silah ticaretinde önemli rol oynadı. Siparişler peyder pey Osmanlı Devleti başkentine ulaştı. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nden elde edilen belgeler ışığında 19. yüzyılda Silahhane-i Amire olarak bilinen Maçka Silahhanesi deposuna gelen Alman imali silahlar değerlendirildi. Mühimmatın geliş, muayene ve depoya yerleştirme bürokrasisi üzerinde duruldu.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Almanya, Ordu, Modernleşme, Silah ve Mühimmat İthalatı

The Example of Weapons Import in the Ottoman Empire under the Shadow of Politics and Commerce: Weapons and Ammunitions Sent from the German Mavzer Factory to the Ottoman Central Armory (1888-1904)

Abstract

The Ottoman Empire, which ruled over wide geographies for more than six hundred years, gave importance to its military organization in every period. The wars, which resulted in successive defeats, prompted the Ottoman Empire to closely follow the developments in the European military organization since the 18th century. For this purpose, first of all, military experts from England and France were invited to the Ottoman country. However, II. Abdulhamid, who did not like the attitude of England and France in the Berlin Treaty, which was signed at the end

¹ Bu makale, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde hazırlanan *Maçka Askerî Silahhanesi'nin Teşkilat ve İşleyişi (1873-1922)* adlı tezin bir bölümünün, güncel kaynaklarla genişletilip geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.

of the 1877-1878 Ottoman-Russian War, turned his direction to Germany. The aim of the sultan was to develop the Ottoman army, and the aim of the German officers and military-technical experts who came to the Ottoman Empire was to serve the German economy by preparing the infrastructure for arms orders. Although Abdulhamit was aware that the Ottoman country was being turned into a market for German weapons, he continued his relations with Germany. Accordingly, in line with the interests of the two states, the Ottoman Empire frequently ordered military weapons and ammunition from Germany, especially the German Mauser Factory, in the last quarter of the 19th century. The arms trade played an important role in the diplomatic relations between the Ottoman Empire and Germany. Orders gradually reached the capital of the Ottoman Empire. In this study, in the light of the documents obtained from the Ottoman Archives of the Presidency of the Republic of Turkey, the German-made weapons that came to the warehouse of the Maçka Armory, known as Silahhane-i Amire, on January 1st, are discussed. 19th century evaluated. The bureaucracy of the arrival, inspection and storage of the ammunition was emphasized.

Keywords: Ottoman State, Germany, Army, Modernization, Weapons and Ammunitions Import

Giriş

Osmanlı tarihçiliğinde askerî tarihe ait konular son yıllarda daha fazla gündeme gelmeye başladı. Bu konulardan biri de Osmanlı Devleti'nin savaşlarda kullandığı silahlar ile askerî malzemeyi depoladığı merkezler oldu. 19. yüzyılda Osmanlı ordusunda Amerika ve Avrupa'dan ithal edilen silahlar arasında Alman Mavzer silahları öne çıktı. Söz konusu gelişmede, Osmanlı yönetiminin Avrupa devletleri arasında bir denge politikası izlemesi, Alman subay ve askerî-teknik personelin bu yöndeki telkin ve tesirleri etkili oldu. Bu çalışmada Almanya'dan Osmanlı ülkesine yapılan silah-mühimmat ithalatı ve bu malzemenin özellikleri ile depolandığı askerî yapı konuları Osmanlı Devleti-Almanya siyasi, askerî, ticari münasebetleri çerçevesinde kaleme alındı.

Çalışmanın odak noktasını 19. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki siyasi-askerî ilişkilere göre şekillenen silah ithalatı ve siparişle gelen askerî mühimmat oluşturdu. Yazının içeriğinde askerî malzemenin Almanya'dan gelişi ve kayıt bürokrasisine, silahhaneye yerleştirilme sürecine değinildi. En başta belirtmek gerekir ki bu çalışma Osmanlı-Almanya münasebetlerini ele alan genel bir inceleme değildir. Adı geçen iki devlet arasındaki ilişkilerde akla ilk olarak Osmanlı askerî teşkilatının modernizasyonu ve beraberinde gelişen ekonomik ilişkiler gelse de metnin içeriğinde bu hususlar farklı bir bakış açısıyla izah edilmiştir. Bu çalışmanın hareket noktası Osmanlı-Almanya ilişkilerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan Alman subayların etkisiyle 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin merkez silahhanesine getirilen askerî silah ve mühimmatın cinsi ve miktarıdır. Tabii ki tespit edilen sayısal veriler üzerinden askerî olarak başlayıp ekonomik yöne evrilen Osmanlı-Almanya münasebetleri hakkında genel değerlendirmeler de yapılabilir. Ancak burada temel vurgu Alman subayların etkisiyle siparişi artan ve Maçka Askerî Silahhanesine konulan silah ve mühimmat üzerine olmuştur.

Araştırma konusunun bir diğer önemi de 19. yüzyıl Osmanlı dış politikası hakkında fikir vermesidir. Bahsedilen yüzyılda Osmanlı Devleti'nin askerî kurumlarında imal edilen silah ve mühimmatlar için kullanılan teknoloji sınırlı idi. Bu nedenle başta Almanya olmak üzere Avrupa devletlerinden ve Amerika'dan silah satın alındı. Osmanlı Devleti Avrupa'daki silah sanayinde yaşanan gelişmelerin farkına vardıktan sonra yeni teknolojilere ayak uydurmaya çalıştı. Osmanlı idaresi yeni silah ve mühimmatları ordusunda kullanmak ve yabancı uzmanlar vasıtasıyla ordusunun ıslah edilmesini istediği için müttefik arayışına girdi. İşte bu nedenle çalışmada değinilen bir diğer husus da II. Abdülhamit'i Avrupa devletleri içerisinde Almanya'ya yaklaştıran sebepler ve sonuçları oldu. Araştırma konusunun asıl istinatgâhı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'dir. Yapılan incelemeler neticesinde Alman Mavzer Fabrikasından Maçka Silahhanesine 1888-1904 yılları arasında silah ve askerî mühimmat gönderildiği tespit edildi. Böylece çalışmanın zaman sınırlılığı ortaya çıktı. Bu 16 yıl içerisinde Alman subayların Osmanlı askerî teşkilatına etkileri ve askerî modernleşme kapsamında ithal edilen silahların cins ve miktarı açıklandı.

1. Osmanlı Devleti ile Almanya Arasındaki Askerî İlişkiler

1. 1. İlk Askerî İlişkilerin Başlaması

Osmanlı-Almanya ilişkilerinin ilk olarak ne zaman ve nasıl başladığı net bir şekilde bilinmemektedir² (Kurtaran, 2015, s. 117). Tarihte Türkiye ile Almanya arasındaki gibi münasebetlere az rastlanmaktadır. Çünkü bu iki devlet 250 seneden fazla irtibat halinde bulunmasına rağmen hiçbir zaman harp sahasında kendi devletlerinin menfaati için birebir mücadeleye girişmemişlerdir. Lakin Osmanlı Devleti ile Avrupa orduları arasında yapılan savaşlarda Almanlar Avrupa orduları saflarında yer almıştır (Alkan, 2015, s. 35).

Osmanlı Devleti ile Avrupalı devletler arasındaki münasebetlerde II. Viyana bozgunu ve Karlofça Antlaşması yeni bir dönem başlattı. Bu yeni dönemde Osmanlı Devleti, Almanya (Prusya) başta olmak üzere Avrupalı devletler ile siyasi ve diplomatik ilişkilerini geliştirme yolunu seçti (Kaşıkçı, 2014, s. 8).

Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) Avrupa devletlerine güçlü bir devlet daha ekledi. Bu devlet, zikredilen savaşlarda Avusturya, Fransa ve Rusya'ya karşı İngiltere ile işbirliği yapan Prusya Krallığı idi. Prusya'nın muvaffakiyeti Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki padişahı III. Mustafa'nın dikkati çekmişti. Bunun üzerine Büyük Friedrich'e başarısının sırrını öğrenmek üzere Ahmet Resmi Efendi'yi elçi olarak gönderdi. Bu nedenle Osmanlı-Almanya askerî ilişkilerinin başlangıcı Sultan III. Mustafa dönemine tarihlendirilmektedir (Yıldız Solak, 2018, s. 9).

Osmanlı-Almanya (Prusya) askerî ilişkilerini 1760 yılında Prusya Kralı II. Friedrich'in Avusturya'ya karşı Osmanlı Devleti ile müttefik olma teklifi başlattı (Beşirli, 2004, s. 122). 1761 senesinde Osmanlı Devleti ile Prusya arasındaki münasebetler dostluk ve ticaret antlaşması imzalanarak pekiştirildi (Durgun, 2012, s. 103).

Ancak dönemin şartlarında bu işbirliği hamlesi sağlam temeller üzerine oturtulamadı. Daha sonra 18. yüzyılın sonlarına doğru Alman subaylar Osmanlı ordusunu incelemek için ülkeye geldi. Aradan çok bir zaman geçmeden 19. yüzyılın ilk yıllarında Padişah III. Selim döneminde Avrupa model alınarak Nizam-ı Cedid denilen ordu tesis edildi (Beşirli, 2004, s. 122). Bu yeni ordu kurulurken bir yandan da ocakların ıslahı yapılmaya çalışıldı (Arslan, 2010, s. 55).

Osmanlı ülkesinin iç dinamikleri tarafından kabul görmeyen yeni ordu kısa sürede ortadan kaldırıldı. İçeride muhalefetle yaşanan sorunlardan dolayı Avrupa tarzında bir ordu kurulması mümkün değildi. Bu gidişat 1826 senesinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile değişti. Hâlihazırda mevcut olan ordunun savaşlardaki başarısızlığı biliniyordu. Bu nedenle yeni kurulacak ordunun altyapısını oluşturmak için Avrupa'dan yardım istendi (Beşirli, 2004, s. 122).

Sultan III. Selim gibi II. Mahmut da Osmanlı ordusunun çağdaşlarına ayak uydurabilmesi için ordunun ıslah edilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Bu düşüncesine uygun olarak yapılacak reformlar için II. Mahmut Fransalı uzmanların bilgi ve tecrübelerinden faydalanmak istedi. Ancak bu istek Fransa cephesinden olumlu karşılanmayınca Osmanlı ordusunun modernizasyonu için 1835 senesinde iki Prusyalı uzman İstanbul'a geldi. Sultan II. Mahmut ertesini yıl III. Friedrich'ten Osmanlı ordusunda eğitmen olarak görev yapmaları için 11 subay ve dört astsubay göndermesini talep ettiyse de 1836 yılında sadece dört subay geldi. Osmanlı ordusunda görev yapan Prusyalı uzmanların statüleri ile görev ve yetkileri bir anlaşma ile resmîyet kazanmadı. Bu belirsizlik içerisinde Prusyalı subaylar gereği gibi faaliyet gösteremedi (Özgüldür, 1993, s. 298).

²Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki münasebetlerin temeli 1718 senesinde Osmanlı Devleti tarafından Prusya'ya yazılan mektuba dayanır. Mektubun içeriğinde yer alan bilgiler Osmanlı-Prusya diplomatik ve ticari ilişkilerinin başlamasına neden oldu (Durgun, 2012, s. 103).

Osmanlı Devleti'nin Prusya'dan silah ithalatı Sultan Abdülaziz döneminde başladı. 1861 yılında Alman Krupp fabrikasına verilen ilk top siparişi 1863 ve 1864 yıllarında da devam etti. 1869 senesine gelindiğinde ise İstanbul'da Alman Krupp firmasının temsilciliği açılarak Osmanlı ülkesine gelen Alman silah ve askerî mühimmatının sayısı arttı. Aslında Osmanlı Devleti'nin siparişe satın aldığı ve sayıları her geçen gün artan bu askerî silah ve mühimmatları Prusya ihraç etmek için üretmemişti. Bu silahlar 1870 Prusya-Fransa Savaşı sonrasında Prusya'nın elinde kalan silahlardı (Beşirli, 2004, s. 123). Osmanlı ordusunu ıslah etmek için ülkeye gelen Alman subaylar bu silahların siparişini sağladılar (Yıldız Solak, 2018, s. 44). Zira Almanya Osmanlı ordusunu modernize etmek için gönderdiği askerî uzmanlarını Alman silah fabrikası için istihbarat olarak kullanıyordu. Başka bir deyişle Alman askerî uzmanlar Osmanlı ordusu hakkında II. Abdülhamit'ten, yetkililerden veyahut da memurlardan edindikleri bilgileri Alman silah şirketleri ile paylaşmaktaydı (Yorulmaz, 2018, s. 118).

1.2. II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı-Almanya İlişkileri

Osmanlı Devleti'nin büyük kayıplar verdiği 93 Harbi olarak da bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı ordusunun ıslahı konusu yeniden gündeme geldi (Ortaylı, 2020, s. 91; Türkmen, 2017). Bunda 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin diplomatik sahada yalnız bırakılmasının da etkisi vardı (Durgun, 2012, s. 105). Savaşlardaki yenilginin sebebi olarak hâlihazırdaki ordunun eğitimsizliği ile silahların ve subayların yetersizliği gösterilmekteydi (Ortaylı, 2020, s. 91). Osmanlı Devleti'nde siyasi, iktisadi ve içtimai sorunların had safhada yaşandığı bir dönemde yönetime gelen Sultan II. Abdülhamit, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere ve Fransa'nın tutumundan çok etkilenmişti (Beydilli, 1979, s. 481). 1878 Berlin Antlaşması neticesinde Osmanlı Devleti bir yanda ekonomik sıkıntılar bir yanda idari ve askerî kurumlarını ıslah etme gerekliliği ile karşı karşıya kalmıştı. Bunlara ek olarak milliyetçilik akımları, iç ayaklanmalar ve dış müdahaleler nedeniyle ülke sınırları daralmış olan Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri arasında var olabilmek için denge siyaseti izledi (Ortaylı, 2020, s. 41-46). Yaşananları iyi analiz eden Sultan II. Abdülhamit, büyük devletlere güvenilmemesi gerektiğinin farkında idi. Öte yandan yine bir Avrupa devleti olan Prusya, Sultan II. Abdülhamit'in daha şehzadelik zamanlarında çıktığı bir Avrupa gezisinde dikkatini çekmişti (Kaştan & Uyanık, 2019, s. 457). 1867 yılında amcası Sultan Abdülaziz'le beraber katıldığı bu seyahatte II. Abdülhamit, Alman disiplinine ve askerî sistemine hayran kalmıştır. Sultan Abdülhamit'i Almanya'ya yaklaştıran bir diğer hususta Almanların Berlin Kongresi'nde tarafsız kalmalarıdır (Taşdemir, 2018, s. 4). Bunlara ek olarak Sultanın düşüncesine göre diğer Avrupa devletlerine nazaran Almanya ile kurulacak ilişkiler olası bir tehlike durumunda daha az zararlı nihayetlenebilirdi (Beydilli, 1979, s. 481).

Çalışmanın bir önceki bölümünde de izah edildiği üzere Osmanlı ordusunun modernleştirilmesi yolunda atılan adımlar kapsamında II. Abdülhamit devrine gelinceye kadar Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmut dönemlerinde de Almanya ile ilişkiler kurulmuştu (Ortaylı, 2020, s. 92). Çünkü Prusya, Osmanlı Devleti için müspet olarak nitelenebilecek özelliklere sahip bir devlet konumundaydı. Prusya'nın askerî yönden güçlü olması, Müslüman sömürge devletleri ve Osmanlı Devleti ile hududunun bulunmaması ve en önemlisi de Alman İmparatorluğu'nun Avrupa'nın en güçlü askerî birimlerine sahip sanayileşmiş bir devlet olmasıydı (Kaştan & Uyanık, 2019, s. 457- 458).

Prusya ordusu 1860 yılından sonra da Büyük Friedrich geleneğini devam ettirdi. Bu sayede ekonomik ve teknolojik alanlarda ilerleme kaydetti. Diğer Avrupa devletlerindeki gibi ücretli ordu ya da kura usulüne dayanan ordu değil, her an savaşa hazır aktif bir ordu kurdu. Bu daimî ordu yılın belli dönemlerinde düzenli olarak eğitime tabi tutulmaktaydı. Alman ordusu sayıca fazla olmasa da nizamı nedeniyle etkin ve hareketliydi. Bu nedenle Alman İmparatorluğu ordusu Avrupa'nın en çekinilen ordusu idi (Ortaylı, 2020, s. 91-92). Bir diğer ifade ile Almanya'nın gücü

ordusunu etkin olarak kullanabilmesinden kaynaklanmaktaydı (Ortaylı, 2020, s. 92). Bu özellikler Sultan II. Abdülhamit'in Almanya'ya yaklaşmasında etkili oldu. Devrin koşulları Alman İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasında siyasi, iktisadi ve askerî münasebetleri doğurmuştu. Öyle ki Sultan II. Abdülhamit döneminde askerî bilgi ve deneyimlerinden faydalanmak üzere Alman subayların Osmanlı Devleti'ne davet edilmesi konusu gündeme geldi. Bu gayeye uygun olarak gelen ve her geçen gün sayıları artmakta olan Alman subayların Osmanlı ordusunda faaliyet göstermeye başlamaları farklı olayları da tetikledi. Örneğin Alman askerî uzmanlar tesis edecekleri ordunun kullanacağı tüfek, tabanca gibi araçları Alman silah fabrikasından sipariş ederek Osmanlı ülkesini bir pazar hâline getirip Alman silah sanayisinin gelişmesine katkıda bulundular (Kaştan & Uyanık, 2019, s. 457-458).

Osmanlı ordusunda 1840 yılından sonra kullanılan Amerikan imali silahlar, 1870 senesinden sonra yerini Alman fabrikasında üretilen silahlara bıraktı. Hatta Osmanlı pazarına silah gönderilmesi bu iki ülke arasında Almanya'nın galip geldiği bir dizi rekabete de sahne oldu. Ancak Alman üretimi silahların Osmanlı ülkesine satılması daha erken tarihlere denk gelmektedir. 1860 senesi ve ardılı yıllarda bir Alman firması olan Krupp'a ilk siparişler verildi (Beşirli, 2004, s. 123; Türkmen, 2017, s. 421; Deniz & İmamoğlu, 2014, s. 326)³. Daha doğrusu mezkûr yılda Aristarki Bey (Gregory Aristarchis) Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki ilişkileri tesis etti ve bir yıl sonra Krupp firmasından numunelik bir top gönderildi. Yani Krupp firmasından ilk top siparişi 1863 yılında yapılmıştır. Bu yılda 48 adet sahra topu ithal edilmiştir. Bundan sonraki yıllarda da Osmanlı Devleti ile Krupp Firması arasındaki ilişkiler devam etmiştir (Türk & Kaya, 2017, s. 124). 1888-1899 yılları ise yine Alman firmaları olan Löwe⁴ ve Mavzer⁵ fabrikalarından piyade ve süvari tüfeklerinin yoğun olarak ithal edildiği bir dönem olmuştur⁶ (Reyhan, 2005, s. 19).

1.2.1. II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Askerî Modernleşmesinde Alman Subaylar ve Silah Ticaretine Etkileri

1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı Osmanlı ordusunun durumunu açıkça gözler önüne serdi. Bu durum karşısında Sultan II. Abdülhamit Osmanlı ordusunun modernizasyonu için Almanya'dan askerî heyet talebinde bulundu (Özgüldür, 1993, s. 301). Sultan II. Abdülhamit bu isteğini Almanya'nın İstanbul sefirî Hatzfeldt'e bildirdi (Taşdemir, 2018, s. 4).

1880 senesinde imzalanan bir sözleşme ile Berlin'den İstanbul'a askerî heyet gönderilmesi resmîyet kazandı. Yine bu sözleşmeye göre kendi askerine bile maaş ödemekte zorlanan Osmanlı

³Osmanlı Devleti II. Abdülhamit döneminden önce İngiltere'nin Vicker-Armstrong ve Fransızların Scheneider-Creusot gibi silah firmalarıyla anlaşma yapmıştı.

⁴Ludwing Löwe en büyük Alman silah fabrikatörüdür. Kariyerine makine alım satımı ve tamiri ile başlamıştır. Amerikan teknolojisi ile makine üretimi yapmak isteyen Löwe 1869 senesinde dikiş makineleri üreterek Ludwing Löwe Fabrikasını kurdu. Ancak dikiş makinesi üretiminden istediği neticeyi alamayınca ateşli silah ve mühimmat işine girdi. 1872 senesinde Prusya Tüfek Fabrikasıyla irtibata geçti ve 1874 yılında top barutu imaline başladı. Ludwing Löwe kurduğu fabrikada 1877 ve 1883 yılları arasında Alman ve Rus hükümetleri için silah ve mühimmat üretimi yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Türk, 2012, s. 157).

⁵Mavzer tüfeği olarak bilinen Model 71 adlı piyade tüfeği Prusya ordusunda kullanılmıştır. İğneli tüfeklere nazaran Mavzer tüfeğinin ateş etme hızı, menzili ve hedefi vurma oranı daha iyiydi. 23 Aralık 1872 tarihinde Paul ve Wilhelm Mauser Kardeşler adlı bir silah firması tesis edilmiştir. Lakin Mavzer Tüfek Fabrikasının asıl kuruluş ve işletmesi 1874 senesinde yani Württemberg Kraliyet Silah Fabrikasının Mauser Kardeşler tarafından satın alınmasıyla başlamıştır. Württemberg Kraliyet Silah Fabrikası 10 yıl sonra Württemberg Vereinsbank'ın yardımıyla Mauser Kardeşler Komandit Şirketi'ne dönüştürülmüştür. Zikredilen bu silah firması ilk siparişini Württemberg hükümetinden almıştır. 1897 yılından itibaren de Mavzer Tüfek Fabrikası anonim şirket hâline gelmiştir. Uzun süren araştırma ve geliştirme çalışmaları neticesinde 98 model Mavzer tüfekleri dünyanın birçok ordusunda piyade tüfeği olarak kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Türk, 2012, s. 187-188).

⁶Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Krupp, Mavzer ve Löwe firmaları haricinde Osmanlı Devleti'ne silah ve mühimmat irsal eden Alman firmaları şunlardır; Alman Silah ve Cephane Fabrikaları, Lorenz Metal Mermi Fabrikası, Ren Metal Eşya ve Makine Fabrikası (Erhardt Fabrikaları) (Türk, 2015, s. 762).

Devleti, Osmanlı üniforması ve rütbesi taşımaları şartıyla Alman asker ve sivil uzmanlara yüksek maaşlar ödemeyi vaat ediyordu. 1880 sözleşmesinde Alman asker ve sivillere tanınan imtiyazlar da dikkat çekmekteydi. Örneğin Alman subaylar ve siviller üzerinde Osmanlı Hükümeti'nin söz hakkı yoktu. Çünkü Alman kanunlarına tabi idiler. Anlaşma maddelerinde dikkat çeken bir diğer husus da Alman askerlerin göreve bir üst rütbeden başlatılmalarıydı. Rütbe konusundaki ayrıcalık ve maaşlar bir süre sonra Alman subayların Osmanlı ülkesinde görev almak için yarışacakları bir konu hâline geldi⁷ (Özgüldür, 2018, s. 301).

İstanbul ve Berlin arasında anlaşma sağlanmasının ardından 11 Nisan 1882 tarihinde Kurmay Albay Kaehler'in önderliğinde bir piyade yüzbaşı, iki de topçu yüzbaşı rütbesine sahip toplam dört subay Osmanlı ülkesine gelirken, on Türk subayı da eğitim ve tecrübelerini geliştirmek için Almanya'ya gönderildi⁸ (Beşirli, 2004, s. 125). Kaehler heyeti, Osmanlı ordusunu modernize etmekten çok subayların maaşı, rütbeleri, Alman silah fabrikasına tüfek siparişi verme ve casusluk gibi faaliyetlerle ilgilendi (Özgüldür, 2018, s. 302).

Kaehler'in vefatından sonra Alman heyetinin başına tecrübeli bir asker olan Colmar Von Der Goltz getirildi (Ortaylı, 2020, s. 99-103). Daha önce Alman ordusunda binbaşı rütbesine haiz olan Goltz Paşa 1883 senesinde Osmanlı hizmetine girdi. Osmanlı ordusundaki ilk vazifesini yıllık 26 bin Frank maaş ile Kaehler Paşa'nın emrinde yapmıştı. Kaehler'in hayatını kaybetmesinden sonra Alman heyetinin başına Colmar von der Goltz tayin edildi. İlk etapta albaylığa terfi ettirilen mezkûr paşa 1886 yılında generalliğe yükseldi (Yorulmaz, 2018, s. 130). Goltz, 12 yıllık görevi süresince genç subayların eğitimiyle ilgilendi. Harbiye Mektebi'nde okutulmak üzere bir ders kitabı yayımladı (Ortaylı, 2020, s. 99-103). Okul müfredatını değiştirdi, Rusça ve Almanca derslerini zorunlu programa koydurttu (Baklanov & Kemaloğlu, 2018, s. 47). Eğitim öğretim vazifesinin yanı sıra genç Osmanlı subaylarını Almanya Devleti konusunda olumlu yönde etkiledi. Kaehler gibi Goltz Paşa da istihbarat faaliyetlerinde bulundu. Alman askerî makamları Goltz vasıtasıyla Osmanlı ordusunun durumu hakkında bilgi sahibi oluyordu (Ortaylı, 2020, s. 99-103).

Goltz'un sadece Alman hükümetine değil Rusya'ya da Osmanlı Devleti hakkında bilgi verdiği düşünülmüştür. Mezkûr Paşa'nın askerî eğitim sırasında savunma ve saldırı konularını işlerken okul binasına yakın olan Yıldız Köşkü'nden söz etmesi ve daha sonra öğrencilerle taktik dersine hazırlanırken İstanbul ve civarına ait haritalarla beraber birkaç günlüğüne okuldan uzaklaşması Osmanlı idarecilerinin şüphelerini kuvvetlendirmişti. Saray bu durumdan haberdar olunca Goltz'un plan ve haritaları Rusya ile paylaşacağı düşünüldü. II. Abdülhamit'in emri ile Goltz Paşa'nın evine baskın düzenlendi. Goltz meseleye açıklık getirip Alman hükümeti özür dilemiş olsa da haritalar kendisine teslim edilmedi. Birkaç ay sonra da paşa görevinden istifa etti. Ancak Sultan'ın ve Alman Büyükelçisi'nin ricası üzerine istifasını geri çekti. Nitekim Alman Büyükelçisi Goltz Paşa'ya Osmanlı'nın değil, Almanya'nın çıkarları nedeniyle bu görev

⁷Alman subaylar Osmanlı hizmetine girerken bir üst rütbeye terfi ettirilmekle beraber maaşları aylık olarak ve altın cinsinden ödeniyordu. Kaehlerin ekibinde yer alan Kamphövener, Ristow ve Von Hobe'un maaşları Frank olarak ifade edilecek olursa Kaehlerin maaşı 30 bin Frank diğer subayların maaşı ile 23 bin Frank'a denk gelmekteydi. Kaehler heyetinin Osmanlı hazinesine yıllık maliyetinin 1milyon 188 bin Frank olması bir süre sonra Osmanlı subaylarını rahatsız etmeye başladı. Çünkü maaşlar arasında ciddi bir eşitsizlik vardı. Buna rağmen Alman subaylar sözleşme yenilenirken zam istemekteydiler. (Yorulmaz, 2018, s. 122-123).

⁸Alman Askerî Heyeti, Osmanlı hizmetine girdiğinde Osmanlı Devleti'nin silah ambarlarında Alman imali silahlar yok denecek kadar azdı. Çünkü Osmanlı ordusunun silah ihtiyacı ABD'den karşılanıyordu. 93 Harbi'nde de Amerikan imali silahlar kullanılmıştı. 1887 yılında Osmanlı ordusunda 396 bin 172 adet Snider, 339 bin 160 adet Martini ve 9 bin 370 adet de Winchester marka silah bulunmaktaydı. 1887 yılına gelinde ise Osmanlı askerî uzmanları Martini tüfeklerinin etkinliğini kaybettiği kanısına varmışlardı. Haddizatında etkinliğini kaybeden sadece silahlar değil, dış politika, silahlanma stratejileri müttefik ilişkileriydi. Alman imali tüfeklerin Osmanlı ülkesine girmesi aynı zamanda II. Abdülhamit'in yeni müttefiki hakkında bilgi veriyordu. (Yorulmaz, 2018, s. 169-171).; Ayrıca bkz. (Alkan, 2006, s. 135-165).

getirildiğini hatırlattı (Baklanov & Kemaloğlu, 2018 s. 47- 48). Von der Goltz'un Sultan II. Abdülhamit'i Almanya saflarına çekme gayesi vardı (Alkan, 2015, s. 43). Askerî okullardaki faaliyetlerine ek olarak Goltz Paşa Alman silah sanayisinin gelişmesine de katkıda bulunmuştu (Kaştan & Uyanık, 2019, s. 458). Çünkü Goltz Alman silah sanayiini Osmanlı başkentinde satış temsilcisi gibi çalışıyordu⁹. Goltz Paşa'nın hazırlanmasında önemli rol oynadığı 1886 tarihli yeni askere alma yasası bu hususa örnek teşkil etmektedir. Buna göre yeni yasa ile 20 yaşın üstündeki her Müslüman erkeğin askerlik yapması zaruri bir hizmet olarak görülmeye başlandı. Goltz'un bu düzenlemesi Osmanlı ordusunun silah ve mühimmat ihtiyacını dolaylı ve bir o kadar da planlı olarak arttırmıştı. Zira Osmanlı ordusu neferleri Alman firmalardan ithal edilen silahlarla donatılıyordu. Bir diğer ifade ile artan asker sayısı silah ve mühimmat siparişlerinin de artmasında etkili olmuştu (Taşdemir, 2018, s. 7).

Alman heyetinin yeni lideri Goltz Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarının karıştığı bir dönemde göreve başlamıştı. Bulgar, Sırp ve Yunanlılar arasında yaşanan krizler silah fabrikası için kazanç demektir. Krupp fabrikası küçük Balkan devletlerine ve Osmanlı Devleti'ne silah satmaktaydı (Beşirli, 2004, s. 125). Osmanlı Devleti, Von der Goltz'un önerisiyle 1885 yılında Krupp fabrikasından 500 adet ağır top, 1886 yılında 426 adet sahra topu ile 60 adet havan topu ve dretnot siparişinde bulundu¹⁰. 1887 senesinde ise Mavzer ve Löwe silah fabrikalarından yarım milyon karabina¹¹ (Güncel Türkçe Sözlük, 2021) ve tüfek ithal edildi. Alman silah fabrikasından siparişle gelen tüfeklerin sayısı her geçen yıl arttı ve buna uygun olarak ithal silahlara ödenen meblağ da değişiyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin silah alımı yaptığı tek ülke Almanya değildi (Ortaylı, 2020, s. 105). Bu da Goltz Paşa'yı rahatsız ediyordu. Çünkü Von der Goltz için Osmanlı ordusunda Alman üretimi silahlar kullanılmadıkça Osmanlı subaylarını eğitmek, askerî modernizasyonu sağlamak çok da önemli değildi. O, meseleye iktisadi olarak bakıyordu. Barış ortamında satın alınan silahların olası bir savaş hâlindeki müttefikin belirleyicisi olması hasebiyle Osmanlı subaylarının harp sahasında Fransız ya da İngiliz imali silahları kullanmaları Almanya için büyük bir kayıptı. Bu nedenle silah satılan ülkenin kaybedilmesi demek düşman saflarına geçmiş bir ülke demektir. Goltz Paşa Osmanlı Devleti'ne silah satmaktan çok siyasi ve askerî müttefikini kaybetmek istemiyordu. Öyle ki II. Abdülhamit 1891 senesinde Fransız silah firmasıyla anlaşma yapmaya hazırlanırken Osmanlı Devleti'ne diplomatik baskı yapıldı (Yorulmaz, 2018, s. 132). Böylece Söz konusu dönemde Fransız ve İngiliz firmalarına ait silahların siparişleri geri planda kaldı (Ortaylı, 2020, s. 105).

2. Alman Mavzer Fabrikası'ndan Maçka Silahhanesi'ne Gönderilen Silah ve Mühimmat

Osmanlı Devleti ile Almanya arasında mavzer silahlarının ithali resmi yazı ile gerçekleşirdi. Bu resmi yazı Muayene Komisyonu tarafından yürütülmekteydi. Mavzer fabrikasından Maçka Silahhanesine siparişle gelen çeşitli silah ve mühimmat tüfekliklere padişahın hükmüne uygun olarak yerleştirilmekteydi. Silahların cinsi ve miktarı Mabeyn-i Hümayun'da bulunan defterlere kaydedilirdi. Alman imali silah ve mühimmatların merkez Silahhaneye ve diğer silah ambarlarına dağıtılması padişahın özel kalem müdürlüğünde bulunan ambar memurunun onayından sonra yapılıyordu.

⁹Goltz Paşa'nın hizmetlerinden memnun kalan Alman silah fabrikatörlerinden Ludwig Löwe, teşekkürlerini bildirerek onu bir miktar hisse senedi ile ödüllendirmiştir. (Türkmen, 2017, s. 424).

¹⁰1885 yılında Krupp fabrikasından sipariş edilen topların sayısını 457 olarak belirtmiştir. Havan toplarının dâhil etmediği 547 adet top için Osmanlı hazinesinden 585 bin 216 Osmanlı lirası harcanmıştır. Müellif Yorulmaz aynı fabrikadan 1886 senesinde satın alınan topların sayısını ise 440 adet olarak ifade etmektedir. 20 bin Osmanlı lirası indirimle satın alınan toplar için toplam 277 bin 530 Osmanlı lirası ödenmiştir (Yorulmaz, 2018, s. 162).

¹¹Karabina, namlusu genellikle yivli, kısa ve hafif bir tüfek türüdür.

Alman Mavzer Fabrikasında üretilen silah ve mühimmat, değişik boyutlardaki sandıklar içerisine yerleştirilir ve gelen sipariş kalemlerine göre kabileler halinde yola çıkarılırdı. Nakliye ve taşıma işlemini çeşitli kumpanyalar yürütüyordu. Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki silah ithalat işlemi vapurlar aracılığıyla yapıldığından Mavzer silahlarının Osmanlı ülkesinde geldiği ilk yer limanlardı. İstanbul limanına gelen silahlar vapurdan sevkiyat memurları tarafından indirilmekteydi. Daha sonra arabalarla Saray-ı Hümayun dâhilindeki silah ambarlarına gönderilirdi. Sandıklarda yerlerine nakledilmeyi bekleyen silahlar ise Topkapı Sarayı'nda saklanırdı. İthal tüfekler Maçka Silahhanesine konulmadan önce kontrol ediliyordu. Bu işlem mirliya, kaymakam, usta, ustabaşı ve mühendis tarafından yürütülürdü. Bakım ve onarımı gereken silahlar Tüfekhane-i Amire'ye gönderilirdi. Silahlar, buradaki onarım işleminden sonra yeniden Silahhane-i Amire'ye sevk edilmekteydi.

2.1. 1888 Yılında Almanya'dan Osmanlı Devleti'ne Gönderilen Silahlar

Askerî nedenlerle başlayan Osmanlı-Almanya ilişkileri devamında ekonomik münasebetlere evrildi. Tespit edilebildiği kadarıyla ilk olarak 17 Haziran 1888 tarihinde¹² Maçka Silahhanesine yerleştirilmek üzere Alman Mavzer fabrikasından tüfek sipariş edildi. Mavzer tüfeklerin parasının %20'sinin peşin olarak ödenmesi için anlaşma yapıldı. Osmanlı Devleti tarafından Alman imali mavzer silahları için ödenmesi gereken 15 bin lira kalmıştı. Bu tutar ödenmediği için 1300 adet kasaturalı mavzer tüfeği yerine aynı sayıda kasaturasız silah irsal edilmişti. İlgili belgede kasaturasız mavzer tüfeklerinin fiyatının açıkça belirtilmemiş olması hasebiyle ödenen meblağın ancak kasaturasız tüfeklerin ücretini karşıladığı düşünülmektedir. Kasaturalı olarak istenilen 1300 adet mavzer tüfeğin tutarı ise 3 bin 775 lira idi. Alman silah fabrikası tüfeklerin ücretinin tam olarak ödenmemesi halinde istenilen tüfeklerin verilmeyeceği bildirilmiştir. Bu nedenle Osmanlı Maliye Nezareti'nden 1300 adet kasaturalı mavzer tüfeği için 3 bin 775 lira ve 15 bin lira peşin verilmesi gereken meblağ istenmişti. Ödemeler yapıldıktan sonra tüfeklerin gönderilmesine hemen başlanmıştır¹³ (BOA. Y. PRK.ASK 46/107; H.07.10.1305/M. 17 Haziran 1888).

Yine aynı yılın 4 Kasım'ında bahsi geçen Alman silah fabrikasından on altıncı kabile ile Maçka Silahhanesine yerleştirilmek üzere yola çıkan tüfeklerin olduğu söylenen belgede silahların cinsi ve miktarı net bir şekilde belirtilmemiştir. Bu vesikadan sadece tüfeklerin padişahın

¹²1888 senesinde Mavzer Fabrikasından toplam 2 milyon 269 bin 839 adet silah ithal edilmiştir (Türk, 2012, s. 190). Bunlardan 1300 adet kasaturalı 1300 adet kasaturasız olmak üzere toplam 2 bin 600 adet Alman Mavzer tüfeği Maçka Silahhanesine yerleştirilmiştir.

¹³Alman mavzer fabrikasından ilk tüfek siparişi Şubat 1887 senesinde yapılmıştır. Bu ithalata ait sözleşme Mauser, Kaulla ve Serasker Ali Saib Paşa arasında imzalanmıştır. Buna göre 500 bin adet piyade tüfeği ile 50 bin adet süvari filintası mavzer fabrikasından satın alınacaktı. (Tetik, 2018, s. 147);; Almanya'ya verilen silah siparişinden sonra Osmanlı hükümeti Oberndorf'a bir Muayene komisyonu göndermiştir. Komisyonun Oberndorf'a gitme amacı Osmanlı ordusunun kullanımına sunulacak olan mavzer silahlarının denetimi yapmak ve sevkiyatları organize etmektir. İlk muayene komisyonunda bulunan Albay İzzet Bey (Eski Viyana Ateşemiliteri, daha sonra Mirliya ve Sadrazam Ahmet İzzet Paşa), Binbaşı Mahmut Bey (Silah Test Uzmanı, Harbiye Mektebi öğretmenlerinden, daha sonra mirliya ve Sadrazam Mahmut Şevket Paşa), Yarbay Hassan Sabri Bey (ABD Silah Muayene Komisyonu eski üyesi Binbaşı Tahir Bey (Harbiye Mektebi öğretmenlerinden) ve Topçu Yüzbaşı Ahmet Hamdi Efendi (ABD Silah Muayene Komisyonu (eski üyesi) 11 Mart 1887 tarihinde Oberndorf'a ulaşmıştır. Komisyon üyeleri 1887 model 12 adet tüfeğin denemelerini yaparak çalışmalarına başlamıştır. Bu komisyon çalışmalarına devam ederken 4 ay sonra Tophane personeli on üç subay daha Oberndorf'a gönderilmiştir. Böylece Mavzer Muayene Komisyonu'nun personel sayısı on sekize yükseltilmiştir (Mete, 2012, s. 70);; Mavzer silahları Osmanlı ülkesine gelmeden önce İngiltere'ye satılmak istenmiştir. Bu nedenle tüfek ihalesi almak için Paul Mauser İngiltere'ye gitmiştir. Lakin Mauser buradan istediği neticeyi alamayınca 17 Kasım 1886 tarihinde İstanbul'a geldi. P. Mauser'e göre Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki silah ticaretinin başlamasında İngiliz çelik tüccarı Sir Josef Jonas önemli bir yere sahipti. Çünkü Almanya doğumlu olan Jonas, Mavzer Tüfek Fabrikasına ve diğer silah imali yapan ülkelere Sheff-field çeliği satıyordu. Ayrıca Jonas'ın Osmanlı ordusunun kullandığı silahların modernize edilmesi hakkında Mauser'i bilgilendirdiği de düşünülmektedir. (Türk, 2012, s. 188.).

hükmüne uygun olarak Maçka silah ambarına teslim edildiği ve adı geçen tüfeklerin padişahın özel kalem müdürlüğünde bulunan deftere kaydedildiği bilgisine ulaşılmaktadır (BOA. Y. MTV. 35/140; H. 29.02.1306/M. 4 Kasım 1888).

2.2. 1889 Yılında Almanya'dan Osmanlı Devleti'ne Gönderilen Silahlar

Alman Mavzer Fabrikasından Maçka Silahhanesine silahlar siparişle gönderilirdi. Gelen tüfeklerin bilgileri Osmanlı sarayında devlet işlerinin istişare edildiği bir kurum olan Mabeyn-i Hümayun'da bulunan defterlere kaydedilirdi. Bu defterlerde ithal silahların kasaturalı-kasaturasız ya da piyade-süvari gibi özellikleri ile kaç sandığa sığdırılarak silahhaneye nakledildiği bilgileri not edilmekteydi. Bununla beraber silahları taşıyan kafilelerin numaralarına da yer verilmekteydi. Örneğin Mavzer Fabrikasından otuzuncu kafele ile bin 300 adet, (BOA. Y. MTV. 37/78; H. 09.06.1306 / M. 2 Mart 1889) otuz yedinci ve otuz sekizinci kafileler ile 2 bin 600 adet (BOA. Y. MTV. 38/20; H. 21.07.1306 /M. 23 Mart 1889) mavzer silahı Maçka Silahhanesine nakledilmiştir. Bu silahların taşındığı sandıkların sayısı ve silahların özelliği hakkında ayrıntı belirtilmezken (BOA. Y. MTV. 38/44; H. 05.08.1306/ M. 6 Nisan 1889)¹⁴ bir hafta sonraki sevkiyatta elli iki sandıkla bin 300 adet kasaturasız Mavzer tüfeğinin Maçka silah ambarına teslim edildiğinden söz edilmektedir (BOA. Y. MTV. 38/36; H. 28.07. 1306/ M. 30 Mart 1889; BOA. Y. PRK.ASK. 57/37; H. 30.12.1306/ M. 27 Ağustos 1889; BOA. Y. MTV. 40/29; H. 09.02.1307/M. 5 Ekim 1889; BOA. Y. MTV. 41/73; H. 20.04.1307/M. 14 Aralık 1889)¹⁵ Buna göre kasaturasız mavzer tüfeğinden bir sandığa 25 adet konulabilmekteydi.

Osmanlı Devleti ile Almanya arasında Mavzer Fabrikasından İstanbul'a silah gönderilmesi hususu anlaşma ile sabit kılınmıştı. Buna göre kırk ikinci ve kırk üçüncü kafilelerle yüz dört sandık tüfek Silahhane-i Amire tüfekliklerine yerleştirilmek üzere gönderilmiştir. Sandıkların içerisinde 8,65 milimetre çapında 2 bin 600 adet silah bulunmaktaydı. Aynı şekilde bu tüfeklere mahsus mühimmat da Muayene Komisyonu tarafından bildirilen resmî bir yazı ile Mavzer Fabrikasından Dersaadet'e ulaştırılmak üzere yola çıkarılmıştır. İlgili arşiv vesikasında Mavzer Fabrikasından gelen tüfekler ile bunlara ait mühimmatın nerelerde teslim alındığından da söz edilmektedir. Mesela anlaşma karşılığında zikredilen fabrikadan Lloyd Kumpanyası marifetiyle gelen elli iki sandık mavzer tüfeği İzmir limanına teslim edilmiştir. Mavzer fabrikasından kırk dördüncü kafele ile gelip doğrudan Maçka'daki silahhane ambarına irsal edilen elli iki sandık mavzer tüfeği de bulunmaktadır. Muayene Komisyonu riyasetinden alınan resmî yazı ile yola çıkarılmış olan bu sandıkların içerisine bin 300 adet mavzer tüfeği konulmuştur (BOA. Y.PRK.ASK. 54/86; H. 26.08.1306/ M. 27 Nisan 1889).

İhtiyaca göre aynı ay içinde birer hafta arayla iki defa sevkiyat yapıldığı da oluyordu. 1889 senesinin Mayıs ayında 3 bin 900 adet¹⁶ (BOA. Y. MTV. 38/131; H. 18.09.1306/ M. 18 Mayıs 1889; BOA. Y. MTV. 38/144; H. 25.09.1306/M. 25 Mayıs 1889), Haziran ayında ise 2 bin 700

¹⁴Kırkinci kafele ile mavzer fabrikasından gelen tüfekler padişahın hükmüne uygun olarak Maçka Silahhanesi ambarına irsal edilmiştir.

¹⁵Altmış birinci kafele ile üç yüz elli adet mavzer tüfeği, altmış dördüncü ve altmış beşinci kafilelerle de yüz sekiz sandıkla gelen 2 bin 700 adet mavzer tüfeği Silahhane-i Amire 'ye yerleştirilmiştir. 1889 senesinin sonlarına doğru Alman Mavzer fabrikasından yetmiş birinci, seksen üçüncü ve seksen dördüncü kafileler Maçka Silahhanesine silah ithal etmek üzere yola çıkmıştır. Adı geçen üç kafilenin taşıdığı tüfeklerin toplam sayısı 4 bin 50 adettir. Belge tarihi 5 Ekim 1889 olan yetmiş birinci kafele mavzer fabrikasından bin 350 tane mavzer silahı getirmiştir. Aralık ayının 14'üne ait arşiv vesikasında ise seksen üçüncü ve seksen dördüncü kafilelerin getirdiği silahlar hakkında bilgi verilmektedir. Buna göre her iki kafilede bin 350 tane mavzer tüfeği taşınmış ve mavzer fabrikasından bu iki kafele ile gelen 2 bin 700 adet tüfek Maçka ambarına teslim edilmiştir.

¹⁶Maçka Silahhanesine Mavzer farikasından 1889 yılının mayıs ayında iki defa tüfek siparişi verilmiştir. Birinci sipariş 18 Mayıs'ta kırk yedi ve kırk sekizinci kafilelerle İstanbul'a getirilmiştir. Zikredilen kafileler 2 bin 600 adet tüfeği Maçka silah ambarına teslim etmiştir. Bir hafta sonra 25 Mayıs'ta mavzer fabrikasından kırk dokuzuncu kafele bin 300 tane mavzer tüfeği elli iki sandık içerisinde Maçka deposuna sevk edilmiştir.

adet gelen mavzer silahı Maçka Silahhanesine yerleştirilmiştir (BOA. Y..MTV. 39/28; H. 17.10.1306/M. 16 Haziran 1889; BOA. Y. MTV. 39 /40; H. 20.10.1306 /M. 22 Haziran 1889)¹⁷.

2.3. 1890 Yılında Almanya'dan Osmanlı Devleti'ne Gönderilen Silahlar

İncelenen arşiv belgelerinden 1890 yılında da Maçka Silahhanesine kabilelerle Alman imali mavzer tüfeklerinden gönderilmeye devam edildiği öğrenilmektedir¹⁸ (BOA. Y. MTV. 41/111; H. 19.05.1307/M. 11 Ocak 1890). Mavzer fabrikasından Silahhane-i Amire'ye teslim edilen silahlar arasında tüfekten farklı olarak bu defa filintadan¹⁹ (Güncel Türkçe Sözlük, 2020) da söz edilmektedir. Yüz birinci kabile ile 133 bin 850 adet tüfek ve filinta Maçka ambarına gelmiştir. Bu belgede ne filintanın özelliklerinden ne de toplam olarak söylenen sayının ne kadarının filinta ya da tüfek olduğundan bahsedilmiştir (BOA. Y. MTV. 42/78; H. 25.07.1307/M. 17 Mart 1890). Aradan geçen on iki günün sonunda Maçka Silahhanesine 29 Mart'ta bin 350 adet daha tüfek gönderilmiştir. İlgili belgede yüz dördüncü kabile ile gelen tüfeklerin özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiler mevcut değildir (BOA. Y. MTV. 43/16; H. 07.08.1307/M. 29 Mart 1890). Silahhane-i Hümayun'a gelen silahlar tüfekliklere belli bir plan dâhilinde yerleştirilirdi. Mesela 12-19 Nisan 1890 tarihlerinde mavzer fabrikasından yüz yedinci, yüz sekizinci ve yüz dokuzuncu kabilelerle vürut eden 3 bin 800 adet tüfek padişahın emrine uygun olarak Maçka ambarına teslim edilmiştir. Gelen tüfeklerin kaydı tutulmaktaydı. Kayıt işlemi Mabeyn-i Hümayun denilen birimde bulunan deftere yapılırdı. Daha sonra ambar memuruna onaylatılırdı²⁰ (BOA. Y. MTV.43-37; H. 21.08.1307/M. 12 Nisan 1890; BOA. Y. MTV. 43/50; H. 28.08.1307/M. 19 Nisan 1890).

Mavzer Fabrikasından Maçka Silahhanesine ulaştırılan silahlar 1890 senesinde çeşitlenmiştir. 1890 yılından önce sadece mavzer tüfeklerinin ithalatı yapılırken bu yıldan itibaren filinta ve kasaturalardan da sipariş vermeye başlanmıştır. Teslimat işlemi gerçekleştirilirken zaman zaman talihsizlikler yaşandığı da olurdu. Bunlardan bir tanesi 24 Kasım 1890 tarihli vesikada işlenmiştir. Buna göre mavzer fabrikasından Maçka Silahhanesine ulaştırılmak üzere yola çıkan mavzer tüfeği sandıklarını taşıyan arabalardan bir tanesi Dolmabahçe Has Ahır köşesinin önünde arızalanmıştır. Sevkiyatı zorlaştıran araba ile yola devam etmek mümkün olmayacağından kırılan arabada bulunan mavzer tüfekleri sağlam olan araca taşınmıştır (BOA. Y. PRK.ASK. 67/38; H. 11.04.1308/M. 24 Kasım 1890).

6 Aralık 1890 tarihinde Mavzer Fabrikasından yüz elli dokuzuncu kabile ile bin 350 adet tüfek gelmiştir. Mevzu bahis olan tüfekler dönemin padişahı tarafından bildirilen hükme uygun olarak Maçka silah ambarına nakledilmiştir. Silahhane-i Amire deposuna şimdiye kadar bu tüfeklerden zaman zaman irsal edilmiştir. Maçka Silahhanesine toplamda 200 bin 550 adet silah konulmuştur. Daha önce sipariş edilmiş olan ve çeşitli tarihlerde gelen 3 bin 550 adet ve otuz dokuzuncu defa olarak gelen 100 adet yani toplamda 3 bin 650 adet filinta Maçka ambarına gönderilmiştir. Sevkiyatı yapılmış olan silahların sandık içlerindeki dağılımlarına bakılacak olursa elli dört sandıkla bin 350 adet mavzer tüfeği ve dört sandıkla 3 bin 650 adet filinta Maçka Silahhanesine yerleştirilmiştir (BOA. Y. MTV. 46-129; H. 23.04.1308/M. 6 Aralık 1890).

¹⁷16-22 Haziran 1889 tarihinde Mavzer Fabrikasından elli üçüncü ve elli dördüncü kabilelerle her birinde elli dört sandık ve bu sandıkların içerisinde bulunan bin 350'şer adet tüfek Maçka ambarına konulmuştur.; 1889 senesinde Alman Mavzer fabrikasından toplam 5 milyon 812 bin 265 adet silah ve bu silahlara ait 611 bin 480 adet mermi nakledilmiştir (Türk 2012, s. 190).

¹⁸Mavzer fabrikasından zikredilen yılın ilk silah nakliyatı 11 Ocak gününde yapılmıştır. Doksan ve doksan birinci kabilelerle getirilen 2 bin 700 adet mavzer tüfeği Maçka ambarına yerleştirilmiştir.

¹⁹Kısa namlulu, kurşun atan bir tür küçük tüfek.

²⁰Yüz sekizinci ve yüz dokuzuncu kabilelerle getirilmiş olan bin 300'lerden 2 bin 600 adet tüfek Maçka Silahhanesine irsal edilmiştir.

2.4. 1891 Yılında Almanya'dan Osmanlı Devleti'ne Gönderilen Silahlar

Silahhane-i Amire'ye önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, 1891 senesinin 16 Şubat'ına kadar farklı zamanlarda mavzer tüfekleri nakledilmişti. Lakin burada şunu belirtmeliyiz ki bu tarihin sonrasında da silahhaneye silah sevkiyatı devam etmiştir. Buna göre sadece 16 Şubat 1891 tarihine kadar Alman mavzer fabrikasından Maçka Silahhanesine toplamda 215 bin 275 adet mavzer tüfeği gelmiştir. Zikredilen tarihe kadar farklı zamanlarda Alman silah fabrikasından filinta da sipariş edilmişti. Ancak farklı tarihlerde gelmiş olan ve toplam sayısı 3 bin 925 adet olan filintalar o dönem için ihtiyacı karşılayacak seviyede değildi. Bu nedenle mavzer fabrikasından otuz yedinci katile ile filinta silahından istenmiştir. Yeni gelen filintalarla beraber 152 bin 400 adet kasatura da Maçka ambarına gönderilmiştir (BOA. Y. MTV. 48/16; H. 07.07.1308/M. 16 Şubat 1891).

25 Şubat 1891 tarihli arşiv belgesine göre yüz yetmiş dördüncü katile ile 800 adet tüfek Silahhane-i Amire'ye gelmiştir. Şimdiye kadar bu tüfeklerden Maçka Silahhanesine toplamda 216 bin 75 adet ulaşımıştır. İlk önce sipariş edilerek gelen 3 bin 925 adet filinta daha sonra da otuz sekizinci katile ile gelen silahlarla birlikte yani toplamda 155 bin 800 adet kasatura Maçka ambarına konulmuştur (BOA. Y. MTV. 48/50; H. 15.07.1308/M. 24 Şubat 1891).

14 Mart 1891 tarihinde Mavzer fabrikasından yüz yetmiş yedinci katile ile dokuz yüz adet tüfek gelmiştir. Bahsedilen tarihe kadar Maçka Silahhanesine bu tüfeklerden toplam 217 bin 825 adet gönderilmiştir. 3 bin 925 adet filintadan başka gelen silah olmadığı için kırk birinci katile ile gelen silahlarla beraber Maçka ambarına toplamda 169 bin 800 adet kasatura yerleştirilmiştir (BOA. Y. MTV. 49/7; H. 03.08.1308/M.14 Mart 1891). 1891 senesi içerisinde son olarak 19 Nisan günü Almanya'dan gelen seksen üç sandık mavzer silahı Maçka Silahhanesine konulmuştur (BOA. Y.PRK.ASK. 71/32; H. 10.09.1308/M. 19 Nisan 1891)²¹.

2.5. 1892 Yılında Almanya'dan Osmanlı Devleti'ne Gönderilen Silah ve Mühimmat

Alman mavzer fabrikasından sadece mavzer silahı değil buna ek olarak mavzer silahlarına mahsus mühimmat da irsal edilmiştir²². Mavzer fabrikasından elli üç ve elli dört sandık tüfekte beraber 5 bin sandık mavzer fişeği de gelmiştir. Sevkiyat memurları marifetiyle silahhane deposuna toplanan mühimmatlar saraya bildirilmekteydi. Gelen 5 bin sandık mavzer fişeklerinden sevkiyat memurları ilk etapla bin 118 sandık kadarını indirmişlerdir. Vapurdan çıkarılan sandıklar Saray-ı Hümayun dâhilinde bulunan depolara nakledilmiştir. Geri kalan ve içerisinde 3 bin 882 adet mavzer fişeği bulunan sandıklar ise Topkapı Saray-ı Hümayun'da muhafaza edilmiştir (BOA. Y. PRK.ASK. 79/11; H. 29.06.1309/M. 30 Ocak 1892).

Mavzer Fabrikasından Maçka ambarına yerleştirilmek üzere sipariş edilen silah ve mühimmatlar kontrol edildikten sonra tüfekliklere konulmaktaydı. Örneğin 8 Mart 1892 tarihli bir arşiv vesikasında yirmi birinci katile ile mavzer fabrikasından gelen fişekler denetime tabi tutulmuştur. Fişeklerin kontrolü için Mirliva Ahmet Paşa, Kaymakam Mustafa Bey ve bir ustabaşının bilgi ve tecrübelerine başvurulmuştur. Bu nedenle adı geçen askerlik, yönetim ve amele erbabından görevlilerin Maçka ambarına uğramaları istenmiştir (BOA. Y. PRK.ASK. 79/78; H.08.08.1309/M. 8 Mart 1892). Aynı şekilde 27 Mart'ta mavzer fabrikasından gelen 9,5 milimetre çapındaki mavzer silahlarının incelenmesi için bir mühendis ve dört usta görevlendirilmişti. Söz konusu uzmanlar yapılan tetkikler sonucunda iki üç tüfeğin burmalarında problem olduğu sonucuna varmışlardır. Bu nedenle arızalı olan tüfeklerin Maçka Silahhanesine gönderilmesinin uygun olmadığına karar vermişlerdir. Tüfekhane-i Amire memuru Mirliva Ahmet

²¹1891 yılında Almanya'dan mermi ve barut da ithal edilmiştir (Türk, 2012, s. 190). Ancak tetkik edilen belgelerde bu yılda Maçka Silahhanesine mermi ya da barut yerleştirildiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

²²Mavzer Tüfek Fabrikası'nın Osmanlı Devleti ile yaptığı ticaret oldukça karlıydı ki silah firması 2 Aralık 1892 tarihinde Sultan II. Abdülhamit'e hediye olarak 20 tane 1890 model lüks mavzer tüfeği göndermişti (Türk, 2012, s. 196).

Paşa tüfeklerin birer ikişer Tüfekhane-i Amire'de bakım ve onarımdan geçirildikten sonra ambara sevk edilmesini öngörmüştür (BOA. Y. MTV. 60/97; H. 27.08.1309/M. 27 Mart 1892). Mavzer fabrikasından bu zamana kadar yirmi dört katile ile gelmiş olan 7,65 küçük çaplı 45 bin 925 adet tüfeğin 9 Mayıs 1892 tarihinde muayeneleri yapılmıştır. Kontrol edilen tüfeklerden elli tanesinin yaylarının kırık olduğu görülmüştür. Zaten Tüfekhane-i Amire heyetiyle mavzer fabrikasından gelen Alman usta tarafından verilen raporda büyük çaplı tüfeklerde problem olduğu bildirilmişti. Bu nedenle yayları yenilenmiş olan elli adetten başka Maçka Silahhanesindeki silahlıklara yerleştirilmiş olan mevcut büyük çaplı mavzer tüfekleri de muayeneye tabi tutulmuştur. Silahlıklara konulmaları da sağlamlıkları tescillendikten sonra olmuştur (BOA. Y. MTV. 62/28; H. 11.10.1309/M. 9 Mayıs 1892).

Silahhane-i Amire'ye 1892 yılında gönderilen silahlar arasında küçük çaplı mavzer tüfeği, kasaturalı mavzer tüfeği ve hem kasaturalı hem de küçük çaplı mavzer tüfekleri nakledilmiştir. Alman imali küçük çaplı mavzer silahından ilk kez ithal edilmiştir. Buna göre küçük çaplı ve kasaturalı mavzer tüfeği ile sadece küçük çaplı olan mavzer tüfeklerinin kullanım yerleri farklı olacak ki iki türden de ayrı ayrı siparişler verilmiştir. Sadece küçük çaplı olduğu söylenen mavzer tüfeklerinin 1892 yılı içerisindeki ithalatının toplam sayısı 18 bin 905 adettir (BOA.Y.MTV. 68/14; H. 03.03.1310/M. 25 Eylül 1892; BOA. Y. MTV. 71/35; H. 06.05.1310/M. 26 Kasım 1892; BOA. Y.PRK.ASK. 87/12; H.07.05.1310/M. 27 Kasım 1892; BOA. Y. MTV. 72 /83; H. 28.05.1310/M. 18 Aralık 1892)²³.

Mavzer Fabrikasından 7,65 milimetre çapında ve kasaturalı yüz altmış iki sandık mavzer tüfeği Maçka Silahhanesine gönderilmiştir. Yirmi ikinci katile ile nakledilen silahlar küçük olarak nitelenen 7,65 milimetre çapında idi. Alman mavzer fabrikasından irsal edilen yüz altmış iki sandık içerisinde 4 bin 50 adet yeni sistem tüfek bulunmaktaydı. İlgili arşiv vesikasından öğrenildiğine göre gelen tüfeklerin vapurdan indirilmesi belli kurallara göre yapılırdı. Mesela yüz altmış iki sandığın iki tanesinin eşya altında kalması hasebiyle ilk önce çıkarılması münasip görülen yüz altmış sandık Maçka silah ambarına yerleştirilmiştir. Yerleşme işleminden sonra Mabeyn-i Hümayun'da saklanan deftere ithal edilen tüfeklerin cinsi ve miktarı kaydedilirdi. Ambar memuruna tasdik ettirilen bilgiler padişaha sunulurdu. Bu tarihe kadar Maçka ambarına gelmiş olan bu küçük çaplı tüfeklerin toplam sayısı 42 bin 825 adetti (BOA. Y. MTV. 61/64; H. 20.09.1309/M. 27 Nisan 1892). Yirmi ikinci katile olarak İstanbul'a gelip vapurda eşya altında kalmış olan iki sandık mavzer tüfeğinin de Maçka deposuna konulmasıyla Almanya'dan gelen silahların sayısı 41 bin 875'e ulaşmıştır (BOA. Y..MTV. 61/79; H.24.09.1309/M. 22 Nisan 1892; BOA. Y.PRK.ASK.79/25; H. 07.07.1309/M. 6 Şubat 1892)²⁴.

12 Haziran 1892 tarihli bir belgede mavzer fabrikasından Silahhane-i Amire'ye iki yüz on altı sandık silah gönderildiği belirtilmektedir. Sandıkların toplamı sayısal olarak bildirilmiş olmasına rağmen her bir sandığın içerisinde bulunan tüfekler hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Sadece irsalı yapılan silahların türleri söylenmiştir. Buna göre mavzer fabrikasından Silahhane-i Amire'ye küçük çaplı mavzer tüfeği ile kasaturalar gönderilmiştir (BOA. Y. PRK.ASK. 83/2; H. 16.11.1309/M. 12 Haziran 1892). Küçük çaplı denildiğine göre bu silahlar 7.65 mm. çapında ve kasaturalı mavzer tüfekleridir.

²³Mavzer Fabrikası'ndan otuz üçüncü katile ile gelen küçük çaplı tüfekleri Maçka Silahhanesine konulmuştur. Almanya'dan ithal edilmiş olan 6 bin 750 adet tüfek iki yüz yetmiş sandık içerisinde sığdırılmıştır. Mavzer fabrikasından otuz yedinci katile iki yüz on altı sandık 7,65 küçük çaplı tüfek irsal edilmiştir. İçerisinde 5 bin 400 adet mavzer tüfeği bulunan bu sandıklar Maçka Silahhanesine konulmuştur. Mavzer fabrikasından 7,65 küçük çaplı tüfeklerden otuz dokuzuncu katile ile iki yüz atmış dokuz sandık yeni sistem 6 bin 725 adet tüfek gelmiştir.

²⁴6 Şubat 1892 yılında mavzer fabrikasından Maçka Silahhanesine içerisinde kasaturalı tüfek bulunan elli dört sandık gönderilmiştir. Bu kasaturalı mavzer tüfekleri zikredilen mahalle nakledilmeden önce yani vapurdan çıkarıldığı ilk anda Tophane-i Amire'ye sevk edilmiştir. Burada bir gece bekletilip muhafaza edildikten sonra 7,65 milimetrelik küçük çaplı ve kasaturalı mavzer tüfekleri yerine ulaştırılmıştır.

2.6. 1893 Yılında Almanya'dan Osmanlı Devleti'ne Gönderilen Askerî Mühimmat

1893 senesinin 17 Şubat'ında kırk dördüncü katile ile Mavzer fabrikasından 7,65 milimetrelik küçük çaplı tüfeklerden gönderilmiştir. Maçka Silahhanesi ambarına yüz altmış iki sandık dolusu 4 bin 50 adet bu yeni sistem silahlardan getirilmiştir (BOA. Y. MTV. 74/138; H. 30.07.1310/M. 17 Şubat 1893). Aynı şekilde 9 Temmuz 1893'te mavzer fabrikasından Silahhane-i Hümayun'a iki yüz on altı sandık içerisinde küçük çaplı olarak nitelenen 7,65 milimetre çaplı tüfeklerden sevk edilmiştir. Sandıklar elli dördüncü katile ile gelmiştir. İçlerinde yeni model olan 5 bin 400 tane küçük çaplı mavzer tüfeği bulunmaktaydı (BOA. Y. MTV. 79/155; H. 24.12.1310/M. 9 Temmuz 1893; BOA. Y. MTV. 81/54; H. 07.02.1311/M. 20 Ağustos 1893; BOA. Y. MTV. 82/84; H.25.02.1311/M. 7 Eylül 1893)²⁵.

Maçka Silahhanesine bu tarihlerde gönderilmiş olan bazı sandıkların üzerinde özel işaretler bulunmaktaydı. İşaretsiz sandıklar silahhane personelinden Şakir Paşa'ya verilecekti. Bu silahların neden bir şahsa gönderildiği konusu arşiv dokümanında net bir şekilde açıklanmamıştır (BOA. Y..MTV. 83/94; H.09.03.1311/M. 20 Eylül 1893).

1893 senesine ait arşiv vesikalarında Alman imali küçük çaplı ve kasaturalı mavzer tüfeklerinin yeni sistem silahlar olduğundan bahsedilmektedir. Mavzer Fabrikasından küçük çaplı mavzer tüfeklerinden altmış birinci katile ile iki yüz on altı sandık yeni sistem 5 bin 400 adet kasaturalı tüfek Maçka Silahhanesi ambarına konulmuştur. Siparişler anlaşma yapılan mahalle geldikten sonra kayıtları tutulurdu. Gelen silahların cinsi ve miktarı ile ilgili malumatlar ambar memuruna tasdik ettirilmeden tüfekliklere konulmazdı. Silahhane-i Amire'ye şimdiye kadar ambar memurunun bilgisi ve onayı ile 216 bin 900 adet tüfek yerleştirilmiştir (BOA. Y. MTV. 85/58; H. 07.04.1311/M. 18 Ekim 1893; BOA. Y. MTV. 86/32; H. 21.04.1311/M. 1 Kasım 1893; BOA. Y. MTV. 88/115; H. 15-06-1311/M. 24 Aralık 1893)²⁶.

2.7. 1894 ve 1904 Yılları Arasında Almanya'dan İthal Edilen Silah ve Mühimmat

Alman Mavzer Fabrikasından 1894 yılı ve sonrasında sipariş verilen mavzer silahlarının anahtarlı olduğu belirtilmektedir²⁷. Daha önceki yıllarda yalnızca bir çeşit mavzer tüfeğinden söz edilirken yıllar geçtikçe mavzer silahlarının geliştirildiği görülmektedir. Önce küçük çaplı mavzer tüfekleri kullanılırken daha sonra bu silaha kasatura eklenmiştir. Kasatura eklentisinden sonra mavzer silahının geldiği nokta anahtarlı olanlardır ve mavzer tüfeğinin bu son halinden arşiv dokümanlarında son sistem silah olarak ifade edilmektedir. Mavzer Fabrikasından 400 bin adet bu yeni sistem anahtarlı mavzer tüfeğinden sipariş verilmiştir. Gelen katilelerin sandıklarında son sistem tüfeklerin yanı sıra kasaturalı mavzer tüfeklerine de yer verilmiştir (BOA. Y. MTV. 111/58; H. 28.06.1312/M. 27 Aralık 1894; BOA. Y. MTV. 128/100; H. 26.03.1313/M. 16 Eylül 1895; BOA. Y. MTV. 128/100; H. 26.03.1313/M. 16 Eylül 1895)²⁸.

²⁵Mavzer Fabrikasından 7,65 küçük çaplı tüfeklerden elli yedinci katile ile iki yüz yetmiş sandık içerisinde yeni sistem 6 bin 750 adet tüfek gelmiştir. Altmışıncı katile ile ise üretimi mavzer fabrikasında yapılmış olan yirmi kıta küçük çaplı tüfek gönderilmiştir.

²⁶ Mavzer Fabrikasından altmış ikinci katile ile gelen iki yüz on altı sandık yeni sistem kasaturalı 5 bin 400 adet tüfek Silahhane-i Amire'ye gönderilmiştir. Mavzer Fabrikasından altmış altıncı katile ile gelmiş olan yeni sistem kasaturalı küçük çaplı 2 bin 625 adet tüfeğin muayenesi yapılarak Maçka Silahhanesine konulmuştur.

²⁷Gelişmiş silahlara ek olarak 1894 senesinden itibaren Osmanlı ülkesine Alman silah firmasından mermi, barut ve top (barutuyla birlikte) da gelmiştir. 1894 yılında 3 milyon 463 bin 940 adet mermi ve 69 bin 190 adet top (barutu ile birlikte), 1895 yılında da 3 milyon 5 bin 547 adet mermi ve 1 milyon 973 bin 782 adet top (barutu ile birlikte) ithal edilmiştir. 1897 senesindeki siparişe mermi ve topa (barutu ile birlikte) barut da eklenmiştir. (Türk, 2012, s. 190).

²⁸Mavzer Fabrikasından sipariş edilen 200 bin yeni sistem anahtarlı mavzer tüfeği altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu katilelerle toplam yedi yüz elli sandık içerisinde kasaturalı 18 bin 900 adet tüfek gelmiştir. Böylece Maçka Silahhanesindeki bu tüfeklerin toplam sayısı 32 bin 400 adet olmuştur. Mavzer Fabrikasından sipariş edilen 200 bin adet yeni sistem anahtarlı mavzer tüfeği yirmi dokuzuncu katileyle birlikte iki yüz on altı sandık kasaturalı 5 bin 400 adet tüfek gelmesiyle toplamda 37 bin 800 adet mavzer tüfeği Maçka Silahhanesine ulaştırıldı.

1900 yılında ise Alman fabrikasında günlük kullanıma daha uygun silahlar üretilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti silah teknolojisini yakından takip ettiği için avcılıkla ilgili bir müessesesi de bulunması hasebiyle Almanya'dan sipariş edilen altı adet mavzer tüfeği gönderilirken bir tane de av tüfeği istenmiştir (BOA. Y.PRK.SGE. 8 /101; H. 04.10.1317/5 Şubat 1900).

Görüldüğü üzere Alman silah fabrikasından mavzer tüfeği ve ona ait mühimmatın yanında başka siparişlerde gelmeye başlamıştır. Buna göre 4 Ekim 1904 tarihli arşiv dokümanında Alman bandıralı vapurlara bin 125 sandık küçük çaplı mavzer fişekleriyle iki sandık havan ve bunlara mahsus barut kovanı ve saire yüklenerak Silahhane-i Amire'ye getirildiğinden bahsedilmektedir. Bu fişekler tamamen vapurdan alınarak Gülhane'de bulunan ambara teslim edilmişti. Kırk birinci kafiye ile Alman komisyonuna mensup bir vapurla zaç yağı, tuz ruhu, alkol, havan, top, kovan, barut, anahtar, madeni hartuç gibi cephaneler Baruthane-i Amire²⁹ (Eyice, 1992, s. 94; Kütükoğlu, 1992, s. 96-98; Gölen, 2001; Gölen, 2006) için irsal edilmiştir. Havanlara ait 20 varil barutla yüz sandık madeni dolu hartuç ve dumansız barut fabrikasına ait bir sandık tuz ruhu ve bir sandık alkol ve iki sandık anahtar vapurdan çıkarılıp Baruthane-i Amire'ye teslim edilmiştir. Vapurda kalan kovan, dane ve topuyla iki sandık havan ticari eşya altında olduğundan bir gün sonra alınacaktı. Bu nedenle vapurda bırakılmıştır. Yirminci kafiye ile Alman mavzer fabrikasından getirilmiş olan mavzer tüfeği dolu iki yüz on altı sandık, ambara teslim edilmiştir. Bunlara ek olarak Hamburg'dan alınan dört top ile bin 275 tane sandık Dersaadet'e nakledilmiştir (BOA. Y.PRK.ASK. 222/49; H. 24.07.1322/M. 4 Ekim 1904)³⁰.

Sonuç

Devletler kendi toprakları dâhilindeki milletlerin can ve mal güvenliğinden sorumludur. Çünkü dışarıdan gelebilecek her türlü tehdit ülkenin sınır bütünlüğü, devletin düzeni ve bekası için güvenlik sorunu teşkil etmektedir. Güvenlik sorunu meselesi her devletin kendi sınırlarını genişletme ve kendi ülkesinin vatandaşlarının refah seviyesini gözetmesiyle ortaya çıkmaktadır. Aslında kriz olarak nitelendirilen bu durum silah imali ve ihracatı yapan devletler özelinde incelendiğinde bazen ticari açıdan kazançlı bir hal de alabilmektedir.

Her devlet gibi Osmanlı Devleti'nin de savaşlarda galip gelerek diplomatik ilişkilerde yöneten taraf olma gayesi vardı. Harp sahasındaki başarı silah teknolojisi ve bu teknolojinin yerinde ve uygun bir şekilde kullanılması ile doğru orantılıdır. Bu nedenle Osmanlı Devleti, ordusunun kullanacağı silahları dönemin şartlarına göre değiştirmiştir. Bu çalışmada Alman Mavzer Fabrikasından siparişle Osmanlı Devleti'nin merkez silahhanesi olan Maçka Silahhanesine gelen son sistem silahlar ele alındı.

Osmanlı ülkesine harp sahasında kullanılmak üzere getirilen silahlar Avrupa devletlerinden ithal edilirdi. Osmanlı Devleti'nin silah satın aldığı Avrupa devletleri içerisinde Almanya ön plana çıkmaktaydı. Çünkü Almanya'dan Osmanlı askerî teşkilatını ıslah etmek üzere gelen Alman subaylar kendi ülkelerinin silahlarının satışına zemin hazırlayarak Osmanlı Devleti'ni adeta bir silah pazarı hâline getirmişlerdi.

Konuyla ilgili arşiv belgelerine göre Osmanlı Devleti, Almanya'dan 1888 yılından itibaren silah ithal etmeye başladı. Mezkûr yıla kadar Alman imali mavzer tüfeklerinin kasaturalı ve

²⁹Devrin barut yapılan fabrikaları olan baruthaneler Osmanlı mimarisinin sanayi yapılarından biridir. Osmanlı Devleti Anadolu'da İzmir'de, Rumeli tarafında Gelibolu, Selânik, Belgrad, Budin ve Tımişvar'da, Afrika kıtasında Kahire'de ve Ortadoğu'da Bağdat'ta baruthaneler tesis etmiştir. Lakin bunların en önemlisi, Baruthâne-i Âmire adı verilen İstanbul'daki merkez yapısıdır.

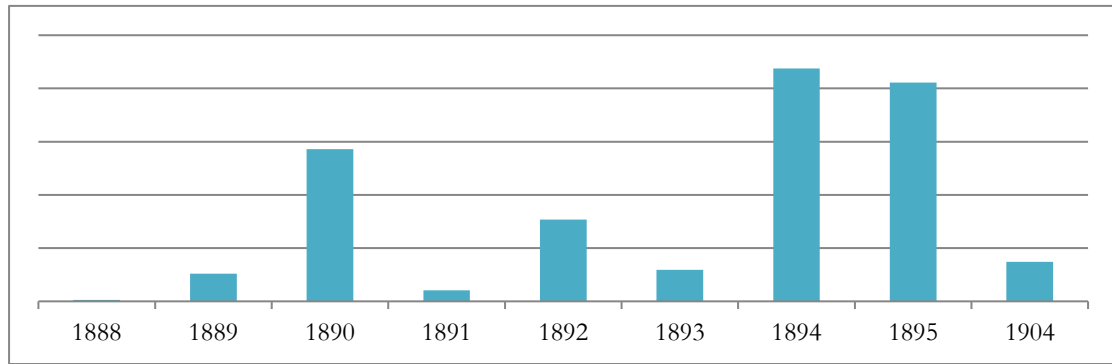
³⁰Bu çalışmada, Maçka Silahhanesine Alman Mavzer Fabrikasından 1904 senesine kadar silah ve mühimmat getirildiği tespit edilmiştir. Lakin Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki silah ithalatı 1914 yılına kadar devam etmiştir (Türk, 2012).

Başol, S. & Şahin, V. (2022). Siyaset ve ticaretin gölgesinde Osmanlı Devleti'nde silah ithalatı örneği: Alman mavzer fabrikasından Osmanlı merkez silahhanesine gönderilen silah ve mühimmatlar (1888-1904), *Mavi Atlas*, 10(1), 291-309.

kasaturasız olanlarından sipariş edilirken 1890 yılından sonra Osmanlı ordusunda kullanılmak üzere getirilen tüfekler çeşitlendi. 1892 senesinde ise mavzer silahlarıyla beraber bu silahlara ait mühimmat da sipariş edilmeye başlandı. Almanya silah ve savunma teknolojisinde diğer Avrupa devletleri ile rekabet hâlindeydi. Bu nedenle her geçen yıl etkililiği artırılmış yeni silahlar imal ediyordu. Osmanlı Devleti de bu son sistem silahları satın alarak yarışa dolaylı olarak katılmış oluyordu. Ancak bir süre sonra tek başına yeni tüfeklere sahip olmak yeterli gelmedi. Zira yeni ithal silahların kullanacağı mühimmat türü de Osmanlı Devleti'nin silahhanelerinde mevcut değildi. Bu nedenle Alman Mavzer Fabrikasından son sistem silahlara uygun mühimmatlar da istenmiştir.

Grafik 1

BOA'dan Tespit Edilebilen Belgelere Göre Maçka Silahhanesine Alman Mavzer Fabrikası'ndan Gönderilen Silahların Yıllara Dağılımı

Grafikte gösterildiği gibi 1888 ve 1904 yılları arasında Almanya'dan siparişle Osmanlı Devleti'nin merkez silahhanesine ulaştırılmış olan mavzer tüfekleri ve diğer ateşli silahlardan 1894 senesinde toplam 218 bin 900 adet nakledildi. Bu sayısal veriye sahip silahlar grafikte en yüksek orana sahiptir. Lakin tetkik edilmiş olan arşiv dokümanlarının bazılarında sandık sayıları ve bu sandıkların içerisinde ne kadar mavzer tüfeği bulunduğu açıkça söylenemekteyken bazılarında sandık sayıları verilip sandıkların içeriği hakkında bir malumatta bulunulmamıştır. Buna göre aşağıdaki tabloda hesaplanmış olan bazı sayısal veriler arşiv vesikalarındaki bilgiler temel alınarak yapılmıştır. Örneğin 9 Ağustos 1904 tarihli belgede yüz altmış iki sandık içerisinde 4 bin 50 adet mavzer silahı konulabildiğinden bahsedilmektedir. Buradan yola çıkılarak sandıklar ve içlerine sığabilen silahların miktarları arasında doğru orantı kurulmuştur. Bu yöntem bizi belgede miktarları net bir şekilde ifade edilmemiş olan sandıkların içerisinde bulunan silahların sayısına ulaştırmıştır. Burada şunu da belirtmeliyiz bazı mavzer silahlarının büyük ya da küçük çaplı, kasaturalı ya da kasaturasız oldukları da bilinmemektedir. Uyguladığımız sayım işlemi sandık içerisindeki silahların tam sayısı olmasa da ortalama tahmini bir değer elde edilmiştir.

Tablo 1

BOA'dan Tespit Edilebilen Belgelere Göre Maçka Silahhanesine Alman Mavzer Fabrikası'ndan Gönderilen Silahların Cinsi ve Miktarı

Yıl	Ay ve Gün	Silahın Cinsi	Silahın Miktarı
1888	17 Haziran	Tüfek	Bin 300 Adet
	10 Şubat	Tüfek	Bin 300 Adet
	23 Mart	Tüfek	2 bin 600 Adet

Başol, S. & Şahin, V. (2022). Siyaset ve ticaretin gölgesinde Osmanlı Devleti'nde silah ithalatı örneği: Alman mavzer fabrikasından Osmanlı merkez silahhanesine gönderilen silah ve mühimmatlar (1888-1904), *Mavi Atlas*, 10(1), 291-309.

1889	30 Mart	Tüfek	Bin 300 Adet
	6 Nisan	Tüfek	--
	27 Nisan	Tüfek	3 bin 900 Adet
	18 Mayıs	Tüfek	2 bin 600 Adet
	25 Mayıs	Tüfek	Bin 300 Adet
	16 Haziran	Tüfek	Bin 350 Adet
	22 Haziran	Tüfek	Bin 350 Adet
	27 Ağustos	Tüfek	2 bin 950 Adet
	5 Ekim	Tüfek	4 bin 500 Adet
1890	14 Aralık	Tüfek	2 bin 700 Adet
	11 Ocak	Tüfek	2 bin 700 Adet
	17 Mart	Tüfek + Filinta	133 bin 850 Adet
	29 Mart	Tüfek	Bin 350 Adet
	12 Nisan	Tüfek	Bin 200 Adet
	19 Nisan	Tüfek	2 bin 600
1891	6 Aralık	Tüfek	Bin 350
	16 Şubat	Tüfek + Filinta	4 bin 825 Adet
	25 Şubat	Tüfek + Filinta	4 bin 725 Adet
1892	14 Mart	Tüfek	900 Adet
	30 Ocak	Tüfek	Bin 350 adet
		Fişek	5 bin Sandık
	6 Şubat	Tüfek	Bin 350 Adet
	8 Mart	Fişek	-
	27 Mart	Tüfek	-
	18- 22 Nisan	Tüfek	4 bin 50
	9 Mayıs	Tüfek	45 bin 950 Adet
	12 Haziran	Tüfek	5 Bin 400 Adet
	25 Eylül	Tüfek	6 bin 670 Adet
1893	27 Kasım	Tüfek	5 bin 400 Adet
	18 Aralık	Tüfek	6 bin 750 Adet
	17 Şubat	Tüfek	4 bin 50 Adet
	9 Temmuz	Tüfek	5 bin 400 Adet
	20 Ağustos	Tüfek	6 bin 750 Adet
	7-20 Eylül	Tüfek	20 Kıt'a
	18 Ekim	Tüfek	5 bin 400 Adet
1894	1 Kasım	Tüfek	5 bin 400 Adet
	24 Aralık	Tüfek	2 bin 625 Adet
	27 Aralık	Tüfek	218 bin 900 Adet
1895	16 Eylül	Tüfek	205 bin 400 Adet
1904	4 Ekim	Tüfek	37 Bin 275 Adet
		Fişek+ Top	1125 Sandık Fişek 4 Top
Toplam		Top+Tüfek+Fişek	748 bin 820 Adet

1888-1904 yılları arasında Alman Mavzer Fabrikasından toplam 748 bin 820 adet top, tüfek ve fişek Maçka Silahhanesi deposuna yerleştirildi. Tabii ki depodaki bu silah ve mühimmat ihtiyaç duyuldukça Osmanlı ordusu birimlerine dağıtılacaktı. Bu verilere bakıldığında 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyıl başlarında Osmanlı kara ordusunun önemli bir bölümü bahsi geçen Alman silahlarıyla donatılmış olmalıdır.

İncelenen arşiv belgelerinde Osmanlı Devleti'nin Alman imali askerî silah ve mühimmatlar için ödediği toplam harcama bilgisi net bir şekilde ifade edilmemiştir. Bu nedenle 1888-1904 yıllarında Osmanlı hazinesinin ithal silahlar için harcadığı meblağ şimdilik bilinmemektedir. Alman mavzer silahlarının tutarının ödemesi ile ilgili bilinen tek şey zaman zaman aksaklıklar yaşandığı idi. Bu gibi durumlarda Almanya Osmanlı Devleti'ne silah sevkiyatını durdurmak yerine

ödenen ücret mukabilinde tüfek gönderirdi. İstenen silahın özellikleri göz önünde bulundurulurdu. Örneğin kullanım alanı ve etkisi daha büyük olan kasaturalı mavzer tüfeği yerine sayıca daha fazla lakin etki düzeyi sınırlı olan kasaturasız mavzer silahı gönderilirdi. Almanya bu şekilde askerî müttefiki ve silahlarını satarak pazar hâline getirdiği Osmanlı Devleti'ni kaybetmemiş oluyordu. Almanya açısından bakıldığında iktisadi ilişkiler askerî ilişkilerin önünde tutulmaktaydı. Osmanlı Devleti açısından ise maliyesini zorlasa da Almanya'dan silah satın almaktan vazgeçmiyordu. Hülâsa iki devlet arasındaki münasebetlerde Almanya tarafı iktisadi, Osmanlı Devleti tarafı askerî çıkarı için birtakım aksaklıkları ve eksiklikleri geri plana atmaktaydı. İlişkilerin bu denli esnek olmasında Alman subayların etkisi büyüktü.

Silahların özellikleri, cinsi ve miktarı, nereden teslim alındığı, hangi saiklerle getirildiği gibi ithal tüfeklere ait bütün bilgiler Mabeyn-i Hümayun'da bulunan defterlere kaydedilirdi. Yapılan bütün işlemler II. Abdülhamit'in bilgisi ve onayı ile gerçekleşirdi. Dönemin şartlarına bakıldığında Osmanlı Devleti iktisadi, siyasi, askerî ve diplomatik ilişkiler açısından zor durumda olsa da merkezi otoritesini yitirmemişti. Devletin düzeni, işlerliği bozulmuş kurumlarla da olsa bir şekilde devam ediyordu. Zaten Almanya'dan istenen askerî heyet ve bu heyetin önerileri ile siparişi artan mavzer silahlarının ithal edilmesi Osmanlı Devleti'nin askerî gücünü geri kazanmak için yaptığı girişimlerdi. Çünkü Osmanlı Devleti'nin klasik dönemdeki devlet nizamı ve Avrupalı devletlere karşı gücünü geri kazanmasının yolu askerî teşkilatının ıslahından geçiyordu. Kısacası, Osmanlı Devleti'nin Alman subaylara ve Alman hükümetine verdiği geniş ekonomik tavizler iki ülkenin askerî işbirliğinin sonucuna dayanıyordu. Dahası iki devlet arasındaki bu askerî ilişkilerin bir diğer yönü de siyasi, diplomatik ve ekonomik ilişkilere uzanıyordu.

Kaynakça

a. Arşiv kaynakları

1. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri

Mütenevvi maruzat evrakı (Y.MTV.)

BOA. *Mütenevvi Maruzat Evrakı*, 35/140, 37/78, 38/20, 38/131, 38/44, 38/144. 38/36, 39/28, 39 /40, 40/29, 41/73, 41/111, 42/78, 43/16, 43/37, 43/50, 46/129, 48/16, 48/50, 49/7, 60/97, 61/64, 61/79, 62/28, 68/14, 71/35, 72 /83, 74/138, 79 / 155, 81/54, 82/84, 83/94, 85/58, 86/32, 88/115, 111/58, 128/100.

Askerî maruzât (Y.PRK.ASK.)

BOA. *Askerî Maruzât*, 46/107, 54/86, 57/37, 67/38, 71/32, 79/11, 79/25, 79/78, 83/2, 87/12, 222/49.

Mâbeyn erkânı ve saray görevlileri (Y.PRK.SGE.)

BOA. *Mâbeyn Erkânı ve Saray Görevlileri*.8 /101.

b. Diğer kaynaklar

Alkan, M. N. (2015). Hayranlık, dostluk ve çıkar üçgeninde Türk-Alman ilişkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (34), 35- 48.

Alkan, N. (2006). II. Abdülhamit devrinde istihdam edilen ilk Alman askerî heyetinin komutanı Otto Von Kaehler ve her iki tarafın beklentileri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (43), 135-165.

Arslan, H. (2010). *Osmanlı askerî ıslahatlarında istihdam edilen yabancı uzmanlar (1730-1908)* (Tez No 263926) [Yüksek Lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Baklanov, M. & Kemaloğlu, İ. (2018). *Rus Genelkurmay belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu* (1. baskı). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.

Başol, S. & Şahin, V. (2022). Siyaset ve ticaretin gölgesinde Osmanlı Devleti'nde silah ithalatı örneği: Alman mavzer fabrikasından Osmanlı merkez silahhanesine gönderilen silah ve mühimmatlar (1888-1904), *Mavi Atlas*, 10(1), 291-309.

Beşirli, M. (2004). II. Abdülhamid döneminde Osmanlı ordusunda Alman silahları, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 121-139.

Beydilli, K. (1979). II. Abdülhamid devrinde gelen ilk Alman askerî heyeti hakkında. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (32), 481-494.

Durgun, B. (2012). Alman ıslah heyetleri ve Bischoff'un Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusu'nun ulaştırması hakkında değerlendirmeleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(2), 101-120.

Deniz, Ö. & İmamoğlu, H. V. (2014). Osmanlı-Alman ticari ilişkilerinin niteliksel analizi: 1890 ticaret anlaşmasının öncesi ve sonrası. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 30, 337-355.

Eyice, S. (1992). Baruthane. İçinde *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5, ss. 94-96). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Gölen, Z. (2001). *Osmanlı Devleti'nde Baruthane-i Amire* (Tez No 110687) [Doktora tezi, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Gölen, Z. (2006). *Osmanlı Devleti'nde Baruthane-i Amire (XVIII. Yüzyıl)* (1. baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kaşıkçı, R. (2014). *Nizam-ı Cedid'den Tanzimat'a Osmanlı-Prusya ilişkileri* (Tez No 363294) [Yüksek Lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kaştan, Y. & Uyanık, N. (2019). Türk Araştırma Komisyonu'nun Almanya Çalışma Ziyaretinin I. Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı- Almanya Müttefikliğine Etkisi, *Tarih'in Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (22), 455- 480.

Kurtaran, U. (2015). Osmanlı Prusya ilişkilerinin Gelişiminde Prusya elçisi Karl Adolf Von Rexin'in Faaliyetleri (1755-1761). *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(47), 115-131.

Kütükoğlu, M. S. (1992). Baruthane-i Amire. İçinde *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5, ss. 96-98). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Mete, A. S. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Türk Ordusu'nda mavzer tüfekleri* (Tez No 348951) [Yüksek Lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Ortaylı, İ. (2020). *Osmanlı İmparatorluğunda Alman nüfuzu* (19. baskı). Kronik Kitap.

Özgüldür, Y. (1993). Yüzbaşı Helmut Von Moltke'den Müşir Liman Von Sanders'e Osmanlı ordusunda Alman askerî heyetleri. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 4(4), 297-307.

Reyhan, C. (2005). Türk-Alman ilişkilerinin tarihsel arka planı (1878-1914). *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 69(254), 119-174.

Şahin, V. (2021). Maçka Askerî Silahhanesi'nin teşkilat ve işleyişi (1873-1922) (Tez No 658062) [Yüksek Lisans tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Taşdemir, A. (2018, 16 Mayıs). Osmanlı-Alman ilişkilerini yeniden okumak: sultan II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) [Bildiri Sunumu]. *ODTÜ II. Lisans & Lisansüstü Öğrenci Kongresi*, Ankara, Türkiye. https://www.researchgate.net/publication/352368237_OSMANLI-ALMAN_ILISKILERINI_YENIDEN_OKUMAK_SULTAN_II_ABDULHAMID_DONEMI_1876-1909

Tetik, F. (2018). *Sultanın silahları* (1. baskı). Dergâh Yayınları.

Türk Dil Kurumu. Filinta. İçinde *Güncel Türkçe Sözlük*, 22 Aralık 2020'de <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.

Başol, S. & Şahin, V. (2022). Siyaset ve ticaretin gölgesinde Osmanlı Devleti'nde silah ithalatı örneği: Alman mavzer fabrikasından Osmanlı merkez silahhanesine gönderilen silah ve mühimmatlar (1888-1904), *Mavi Atlas*, 10(1), 291-309.

Türk Dil Kurumu. Kabina. İçinde *Güncel Türkçe Sözlük*, 10 Ekim 2021'de <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.

Türk, F. (2012). *Türkiye ile Almanya arasındaki silah ticareti 1871-1914* (1. Baskı). IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Türk, F. (2015). Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye ile Almanya arasındaki silah ticareti 1923-1945. *Belleten*, 79(285), 761-782.

Türk, F. & Kaya, E. (2017). Cumhuriyet Dönemi Türk-Alman ilişkilerinde sıradışı bir aktör: Krupp Firması 1923-1990. *Akademik Bakış*, 10(20), 121-143.

Türkmen, Z. (2017, Aralık). *93 Harbi felaketi sonrası gelişmeler: silablanma yarışında Osmanlı Devleti* [Bildiri Sunumu]. Gaziosmanpaşa Üniversitesi II. Uluslararası Plevne Kahramanı Gaziosmanpaşa ve Dönemi Sempozyum Bildirileri (ss. 408 - 430). Tokat Gaziosmanpaşa Yayınları.

Yıldız Solak, B. (2018). *II. Abdülhamid döneminde Osmanlı ordusunu ıslah için gelen yabancı müşavirler* (Tez No 490480) [Yüksek Lisans tezi, Beykent Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yorulmaz, N. (2018). *Büyük savaşın kara kutusu* (2. Baskı). Kronik Kitap.